

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה לד: השויית הקול

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה לד: השויית הקול

***

רקע

הגמ' עוסקת בכמה דינים: החיוב להתפלל בבית שיש לו חלונות, שאלת צרכים אישיים לאחר התפילה והשויית הקול בתפילה. בשני הנושאים הראשונים נעסוק בהמשך [סוגיה קיג עמ' 517 וסוגיה קיה עמ' 543], וכעת נעסוק בדין השויית הקול, אותו מונה הרמב"ם בין שמונת הדברים ש"צריך המתפלל להזהר בהן ולעשותן, ואם היה דחוק... אין מעכבין"¹.

מקורות

- א. גמ' לא. "א"ר חייא בר אבא לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו... להגביה קולו בתפלתו"
- ב. גמ' כד: "מיתבי המשמיע קולו בתפלתו... מנביאי השקר"
- ג. תלמידי רבינו יונה טו: ד"ה אבל רשב"א ד"ה וקולה לא ישמע רמב"ם הל' תפילה פ"ה ה"ט
- ד. שו"ע סי' קא סע' ב-ג, ומשנה ברורה; ביאור הלכה ד"ה בלבו

רשב"א ד"ה וקולה לא ישמע

וקולה לא ישמע מכאן להתפלל שלא ישמיע קולו בתפלתו. מסתברא דלא ישמיע לאחרים, כלומר שלא יאמר בקול, וכדתניא לעיל בפרק מי שמתו [כד:]: כל המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. אבל להשמיע לאזנו רשאי ומצוה לכתחלה, וכדאמרין בירושלמי בפרק היה קורא, דגרסינן התם: תני נתפלל ולא השמיע לאזנו יצא, למי נצרכה לרבי יוסה היידן ר' יוסה הדה, דתנינן הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא רבי יוסה אומר לא יצא, דאלמא בדיעבד הוא דיצא הא לכתחלה צריך להשמיע לאזנו כקרית שמע, אלא שמצאתי בהפוך בתוספתא דמכלתין דתניא התם בפרק שלישי [ה"ט]: יכול יהא משמיע קולו לאזנו, פירש בחנה והיא מדברת על לבה רק שפתייה נעות וקולה לא ישמע. ומיהו כל שמשמיע קולו לצורך מותר, כגון שאינו יכול לכוין דעתו, כדאיתא לעיל בפרק מי שמתו, ודוקא במי שאין מתפלל בצבור כדאיתא התם. ואי נמי אם משמיע קולו כדי שישמעו אחרים וילמדו ממנו להתפלל מותר, כדאיתא בירושלמי בפרק תפלת השחר [פ"ד ה"א] דגרסינן התם: רבי בא בר זבדא הוה מצלי בקלא, רבי יונה כדהוה מצלי בכנישתא הוה מצלי בליחושא כדהוה מצלי בביתא הוה מצלי בקלא עד דילפון בני ביתיה צלותא מיניה, אמר רבי מנא בני ביתיה דאבא ילפון צלותא מן אבא.

הסבר הסוגיה

¹ עיין עמ' 419 הע' 2.

אמר רב המנונא: כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה... רק שפתייה נעות - מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו, וקולה לא ישמע - מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו. [גמ' לא.]

הגמ' אומרת שניתן ללמוד הרבה הלכות חשובות מתפילת חנה. בין ההלכות הנלמדות יש שתי הלכות העוסקות בהשוויית הקול: א. 'רק שפתייה נעות' - מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. ב. 'וקולה לא ישמע' - מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו.

ההלכה הראשונה, שהמתפלל צריך לחתוך בשפתיו צריכה עיון, שהרי אנו פוסקים שהרהור לאו כדיבור דמי, ומדוע צריכים ללמוד הלכה זו מתפילת חנה? התשובה לשאלה זו פשוטה. תפילה מוגדרת כעבודה שבלב, וכעבודה שבלב היינו חושבים שיש להתפלל בהרהור בלב ללא חיתוך שפתיים, ולכן צריכים את הלימוד מתפילת חנה שיש לחתוך את מילות התפילה בשפתיו.

להבנה זו, שתפילה היא עבודה שבלב ואין בה דין "הרהור לאו כדיבור דמי", יש להסתפק אם החיוב לחתוך את מילות התפילה בשפתיו הוא חיוב לכתחילה או שהוא מעכב את התפילה. המגן אברהם [סי' קא סק"ב] מתלבט בנקודה זו, ונשאר בה בצריך עיון.²

קושיה זו, מדוע צריכים ללמוד מתפילת חנה שהמתפלל צריך לחתוך בשפתיו, אינה קשה לשיטת הרמב"ם [הל' ברכות פ"א ה"ז] הפוסק שיוצאים ידי חובת ברכות בהרהור.³

יכול להיות שמחלוקת הרמב"ם ושאר הראשונים, נובעת ממחלוקת מהותית בהבנת ברכות התפילה. הרמב"ם סובר שהתפילה מורכבת מתשע עשרה ברכות, וממילא כל דיני ברכות חלים על ברכות התפילה. שאר הראשונים סוברים שהתפילה נתקנה במטבע של ברכות, אך ברכות התפילה אינן "חפצא של ברכות" ואין חלים עליהן כל דיני ברכות.⁴ הרמב"ם סובר שלברכות התפילה יש את כל דיני ברכות, ולכן לולי ההלכה שברכה בהרהור היא ברכה, לא היתה הוה אמינא להתיר להתפלל בהרהור. שאר הראשונים סוברים שלברכות התפילה אין את כל דיני הברכות, ולכן מפאת היותה של התפילה "עבודה שבלב" היתה הוה אמינא שניתן להתפלל ללא חיתוך שפתיים.⁵

² כך מסכם הבאר היטב [סק"ב] את דבריו, אך הביאור הלכה [סי' קא ד"ה בלבן] כותב, שהמגן אברהם מצדד שלא יצא ידי חובת תפילה בהרהור.

³ עסקנו בכך לעיל עמ' 221, ויכול להיות שסוגייתנו היא המקור לפסק הרמב"ם.

⁴ סברא זו שיש "מטבע של ברכה" שאינו "חפצא של ברכה" ולא חלים עליו דיני ברכות, מפורשת בתוס' [פסחים קד: ד"ה כל] המסבירים ש"א-להי נשמה" ותפילת הדרך אינן פותחות בברוך מפני "שאינן ברכות אלא שבח ותפלה בעלמא".

⁵ הרמב"ם [פ"ט ה"ט] פוסק שאין חזרת הש"ץ בתפילת ערבית "לפי שאין תפלת ערבית חובה, לפיכך לא יברך ברכות לבטלה שאין כאן אדם שנתחייב בהם כדי להוציא ידי חובתו", מוכח שלשיטת הרמב"ם ברכות התפילה הן "חפצא של ברכות" [עיון לעיל סוגיה פד עמ' 87 הע' 3]. מרש"י [כא. ד"ה דלית בה מלכות] משמע שאין "מלכות" בברכות התפילה, ולפיכך משמע שברכות אלו אינן "חפצא של ברכות". כך משמע גם משיטות הראשונים [רשב"א כט. ד"ה שאלה, וראשונים נוספים], שהשוכח שאלת גשמים ונוצר לאחר שומע תפילה, חוזר לברכת השנים, ואינו חושש לכך שבירך את כל הברכות מברכת השנים ועד ברכת "שמע קולנו" לבטלה, ומדברי התוס' [ל: ד"ה מסתברא] הדוחים את שיטת רבינו אלחנן שחוזר על תוספות ששכח אם לא התחיל

הלכה נוספת הנלמדת מתפילת חנה היא שאסור להגביה קולו בתפילה. הלכה זו מובאת גם בגמ' בפרק שלישי [כד:] ושם נוסף נימוק לדין: "המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה, המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר". הגמ' מסבירה, שהשמעת קולו בתפילה נראית כחסרון אמונה ["כאילו אין הקב"ה שומע תפילת לחש" - רש"י (ד"ה הרי זה)], והגבחה קולו נראית כהתנהגות של נביאי השקר שהיו נוהגים להגביה קולם.

בסוגיינו הדין אינו מנומק, ולכן ניתן לומר, שמתפילת חנה מתחדש דין נוסף. תפילה מהווה "שיחה אישית" בין האדם לבין מלך מלכי המלכים, ואין לאדם שכביכול מוזמן לפגישה אישית עם ריבונו של עולם, לשתף אדם אחר בשיחה זו.

בין שני הנימוקים הללו יש נפקא מינה גדולה. אם השמעת קול אסורה משום שנראה כחסרון אמונה - מותר להשמיע קולו לצורך. אם השמעת קול אסורה משום שהיא סותרת את אופיה של התפילה, אין להשמיע קולו אפילו כשיש צורך בדבר.

בגמ' [כד:] מובא, שאדם שאינו יכול לכוון בלחש, מותר לו להשמיע קולו בתפילה. בפשטות נראה, שלדין זה מסכימים כולי עלמא, שהרי כוונה היא עיקרה של התפילה, והיא דוחה הלכות אחרות.⁶

בירושלמי [פ"ד ה"א (כט:)] מובא: "ר' יונה כד הוה מצלי בכנישתא הוה מצלי בלחשיה, כד הוה מצלי בביתא הוה מצלי בקלא עד דיילפון בני ביתיה צלותיה מיניה". נחלקו הראשונים בהסבר מנהגו של רבי יונה להתפלל בביתו בקול רם. רבינו יונה [טו:] ד"ה אבל] והרא"ש [פ"ג סי' מ] מפרשים שרבי יונה התפלל בקול רם כדי לעורר כוח הכוונה, וכיוון שהתפלל בקול רם, בני ביתו למדו ממנו את התפילה. הרשב"א [ד"ה וקולה לא ישמע] מפרש שהוא התפלל בקול רם כדי שבני ביתו ילמדו ממנו להתפלל. ניתן להבין כי הרשב"א סובר שאסור הגבחה הקול הוא רק מפני חסרון אמונה, ולכן ניתן להגביה קולו כדי ללמד את בני ביתו להתפלל, ואילו תלמידי רבינו יונה והרא"ש סוברים שאסור הגבחה הקול הוא גם מפני פגיעה באופיה של התפילה, ולכן ההיתר היחיד הוא לצורך כוונה ולא כדי ללמד את בני ביתו. אמנם, לא מצאנו התייחסות מפורשת בדברי תלמידי רבינו יונה והרא"ש לכך שמתפילת חנה מתחדש דין נוסף.

הרמב"ם [פ"ה ה"ט] פוסק: "השויית הקול כיצד, לא יגביה קולו בתפלתו ולא יתפלל בלבו אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש". הרמב"ם אינו מביא את נימוקי הגמ', אינו מחלק בין "משמיע קולו" לבין "מגביה קולו", ואינו מביא את ההיתר של הירושלמי להשמיע קולו כדי ללמד את בני ביתו. ניתן להבין שלדעתו בסוגיה הלומדת מתפילת חנה התחדש דין נוסף, שלפיו חילוקי הגמ' בפרק שלישי אינם משמעותיים, ולכן הרמב"ם השמיטם.

הברכה שאחריה, מדין הפסק ולא מדין ברכה לבטלה. אולם מתוס' [מ: ד"ה אמר] המצריכים "מלכות" בברכות התפילה, משמע שהן "חפצא של ברכות" וכך משמע גם מהרא"ש [פ"ד סי' יז] שבדבריו מפורש שיש דין ברכה לבטלה בברכות התפילה. מסקנת הדברים היא שדין זה אינו פשוט ועדיין צריך תלמוד. ⁶ כפי שלדוגמה למדנו [ל] שהרוכב על החמור אינו צריך לרדת, מפני שאין דעתו מיושבת עליו.

הרשב"א [ד"ה וקולה לא ישמע] דן מהי הגבהת הקול האסורה בתפילה. הוא מדייק מהירושלמי [פ"ב ה"ד] שאסור להגביה את הקול כדי שישמעו אחרים, אך מותר וראוי להשמיע את התפילה לאוזנו. אך הוא מוסיף שבתוספתא [פ"ג ה"ט] מפורש שאין להשמיע את התפילה לאוזנו, אלא יש לחתך בשפתיו ללא השמעת קול [לפי גרסת התוספתא שלפנינו דין זה אינו מפורש]. ברמב"ם [פ"ה ה"ט] מפורש שמשמיע את התפילה לאוזנו בלחש. לפי שני הטעמים שאמרנו לאיסור הגבהת הקול, נראה שאין איסור להשמיע לאוזנו אלא רק כשמגביה קולו מעבר לכך.

סיכום

עסקנו בשתי הלכות הנלמדות מתפילת חנה: א. יש לחתוך את מילות התפילה בשפתיים. ב. אין להגביה הקול בתפילה. מההלכה הראשונה מוכח שאין בתפילה דין של "הרהור לאו כדיבור דמי", ולכן יש לדון אם חיתוך התפילה בשפתיים מעכב או שהוא לכתחילה בלבד. בהלכה השנייה יש לדון אם איסור הגבהת הקול הוא רק מפני "חסרון אמנה" כפי שמפורש בפרק שלישי, או שמתפילת חנה מתחדש דין נוסף, שתפילה מהווה "שיחה אישית" בין האדם לבין הקב"ה, ולכן אסור להגביה קולו ולשתף אחרים בתפילתו.

הלכה

השו"ע [סי' קא סע' ב] פוסק שאין להתפלל בלבו אלא יש לחתוך הדברים בשפתיו, וכן שאסור להגביה את קולו אלא משמיע לאוזניו בלחש. השו"ע מתיר להגביה קולו כדי להגביר כוונתו, והרמ"א מוסיף שמותר להגביה קולו בביתו כדי ללמד את בני ביתו להתפלל.